

Utószó

A kötetben olvasható művek különböző műfajúak és más-más évtizedben keletkeztek. Mészöly Miklós 1995-ben úgy rendelkezett, hogy a Jelenkor Kiadónál megjelenő életműsorozatának *Sólymok csillagvilága* című kötetébe a *Magasiskola* című kisregény és az ahhoz szorosabban kapcsolódó írásai kerüljenek. Mészöly szándékának megfelelően tehát a *Magasiskola* adatgyűjtő terepmunkájának anyagából táplálkozó esszé (*A tágasság iskolája*, 1963), a *Magasiskola* filmváltozata kapcsán az íróval és a rendező Gaál Istvánnal folytatott beszélgetés (1970), valamint a *Magasiskola* főalakjának, Liliknek modelljéül szolgáló Lelovich György solymázmester, jogász és ornitológus Mészöly által szerkesztett és kommentált önéletírása került a kötetbe. Mészöly javasolta azt is, hogy a kevésbé ismert *Sólymok csillagvilága* adja a kötet címét is, ne a több nyelven megjelent, megfilmesített, és az irodalomtörténet által is nagyra értékelt *Magasiskola*.

Magasiskola (1956)

A *Magasiskola* először 1957-ben jelent meg Mészöly *Sötét jelek* című, elbeszéléseket és meséket tartalmazó kötetében. A kötet a korszak kiadáspolitikai viszonyainak mementója. Mészölynek kilenc évvel korábban, 1948-ban jelent meg első kötete, a novellákat egybegyűjtő *Vadvizek*, s újabb tíz év telt el, mire 1967-ben *Az atléta halála* című kisregénye a magyar olvasók elé kerülhetett. (Az is csak azért, mert időközben franciául és németül megjelent, így a kulturális vezetésnek már kellemetlenebb volt nem kiadni, mint kiadni). A hosszú szilenciumot részben a meséiből válogató *A hétalvó puttonyocska* törte meg 1955-ben, a *Sötét jelek* 1957-es megjelenése pedig úgyszólván a véletlen műve volt. A könyv Bodnár György szerkesztői buzgalmán kívül ugyanis annak köszönheti a létét, hogy a forradalom utáni retorziók közepette a hatóságoknak hónapokig nem volt kapacitásuk egyes könyvkiadók felügyeletére, így azok az október-novemberben elfogadott tervek szerint működtek, amíg tudtak. Hasonló mondható el Weöres Sándor *A hallgatás tornya* (1957-ben 1956-os évszámmal megjelent) című kötetéről is. Ahogy akkor mondták, a könyvkiadásban csak 1957-ben verték le a forradalmat. (Bodnár, 1991; Kalmár, 122-126.; Révész, 77-78.)

A *Magasiskolát* másodszor 1967-ben, a *Jelentés öt egérről* című elbeszéléskötetben adta ki a Magvető Könyvkiadó. Ekkor nagyobb figyelmet keltett a regény, többek között azért, mert a szilencium után több jelentős Mészöly-mű szinte egyszerre, „összetorlódvá” jelent meg. Az 1967-es elbeszéléskötet és *Az atléta halála*, valamint az 1968-ban napvilágot látott *Saulus* teljes vértetben mutatták meg Mészölyt az olvasóknak, a három kötet erősítette egymás hatását. Amint Thomka Beáta írja a szerzőről szóló monográfiájában, az 1966–1968 közti három év „Mészöly művészetének és művészete megismerésének szempontjából kivételes jelentőségű. A *Magasiskola* ugyanis nemzedékem számára nem első, hanem második kiadásából vált ismertté [...] a hatvannyolc körül induló fiatal kritikusok körében nem álltam egyedül azzal a még nehezen feldolgozható hatással, amelyet bennem e művek kiváltottak.” (Thomka, 1995, 88.)

A *Magasiskola* a *Jelentés öt egérről* mellett Mészöly korai korszakának legelismertebb és legrepresentatívabb műve lett, az író később is újra és újra szerepeltette gyűjteményes kötetekben. (*Alakulások – 1975, Magasiskola – 1985, Volt egyszer egy Közép-Európa – 1989*) A publikációs jégkorszakot olyan időszak követi Mészöly (és sok más kortárs) pályáján, amelyben megjelenhetnek már a művei ugyan, de azokat szigorú ideológiai bírálatok „teszik helyre” a hivatalos marxista álláspont alapján. A *Magasiskola* és a *Jelentés öt egérről* kiemelkedő színvonalát azonban még a Mészölyt egyébként elmarasztaló rendszerhű kritikusok, például Agárdi Péter vagy Fülöp László is elismerték.

A *Magasiskolát* tényközlő, dokumentáris stílusa, a mellékjelentésekkel terhes atmoszféra

megteremtése emeli Mészöly csúcsteljesítményei közé. A *Magasiskola* egyes leíró részei azonban elhagyják a szikár, visszafogott nyelv alaptónusát, a napverte puszta látványa nem a Petőfi által maradandóan hozzárendelt korlátlan szabadságot, hanem a vallatófényt és az ember egyetemes kiszolgáltatottságát asszociálja. A kopár síkság itt a létbevetettség pusztasága. Ezek a részek Albert Camus szuggesztív leíró stílusát idézik és a *Saulus* képalkotását előlegezik.

A mű mindemellett a hatalom allegorikus eszközöket is használó analízise. Állatok és emberek szigorú hierarchiájának, a telep végletekig fegyelmezett rendjének, a telepvezető Lilik aszketizmusának és patetikus dogmatizmusának bemutatásából a huszadik századi felügyeleti társadalmak és az azokban létrejövő ember természetrajzára ismerhetünk. Tényszerűség parabolikusság mézőlyi összeegyeztethetőségére már Béládi Miklós, Mészöly egyik első igazán jelentős kommentátora felhívta a figyelmet. (Béládi, 1971) Ám az ötvenes-hatvanas évek néhány magyar hatalom-példázatától eltérően a *Magasiskola* nélkülözi a moralizálást és a didaktikus hangsúlyokat. Rangját, minőségét jelzi, hogy – amint erre Bori Imre utalt a *Híd*-ban 1968-ban közölt kritikájában – a *Magasiskola* tanulással vehető össze Kafka *A fegyencgyarmaton* című elbeszéléssel. A kérdésre Mészöly *A realizmus parabolái irodalomban és filmen* című beszélgetésben is kitér. A mű fogadtatástörténetéhez az is hozzátartozik, hogy a hetvenes-nyolcvanas évek folyamán, a prózafordulat irodalmi diskurzusában Mészölynek a *Magasiskolánál* formabontóbb művei kerültek előtérbe. Az *Alakulások*, a *Film* vagy akár a *Saulus* közvetlenebbül kapcsolódott a hagyományos elbeszélő formákat és műfajokat megkérdőjelező új szemléletű művekhez, mint a szinte klasszikusan zárt formájú, fegyelmezett kompozíciójú, egységes tónusú *Magasiskola*.

A kisregény szövegében az első három kiadás között figyelhető meg érdemi változás. Azon túl, hogy Mészöly, illetve a kötetek szerkesztői javítottak kisebb hibákat, aktualizálták a helyesírást és helyenként előbeszédszerűbbé tették a párbeszédeket, figyelemre méltó a központozás megváltoztatása. A harmadik kiadásban a hosszú mondatok egy részét két vagy három rövid mondatra vágta a szerző. Ez apró, ám a kisregény stílusát egészében érintő változás. A Mészöly-művek stílusának legfőbb jellemzői a szikárság, a pontosság, a sűrítés, amivel összefügg a leírás tagoltsága. Ha mondatonként áll meg az elbeszélői figyelem egy-egy tárgyon, az a tárgyat jobban elkülöníti, mint amikor az elbeszélő sok tagmondatos összetett mondatban „pásztáz” a látványon. A hosszú mondatok felszabdálása a *Pontos történetek, útközben* és a *Nyomozás I-4.* ciklusának tömondatos stílusa felé közelíti a *Magasiskola* szövegét. Mivel az *Alakulások*-kötetbeli változata érdemi módosítás nélkül ismétlődik a *Volt egyszer egy Közép-Európa*-kötetben (1989) is, így ezt, a Mészöly-kiadástörténetben már megállapodottnak tekinthető szövegváltozatot tettük meg a jelen kiadás alapjának.

A tágasság iskolája (1963)

Az esszé tárgyát így foglalta össze Mészöly 1963. szeptember 10-én Tüskés Tibornak, a *Jelenkor* folyóirat főszerkesztőjének küldött levelében: „Egy hosszabb tanulmánnyal szeretnék alkalmasint megismertetni (A tágasság iskolája – címet adtam neki, a tágasság, a végesség s végtelenség modern közérzetéről szól, különböző – így művészeti – szempontokra is kitérve –) Talán, egyszer mehet majd?” (Mészöly-Tüskés, 1964, 26.) A *tágasság iskoláját* azonban mégsem a *Jelenkornak*, hanem a jugoszláviai *Híd*-nak adta Mészöly, az 1964/4. számban jelent meg, „Szabálytalan jegyzetek” alcímmel.

Mészöly számos művéről – *Az ablakmosóról*, *az Atlétáról*, *a Saulusról*, *a Nyomozásról*, *a Filmről* – írt munkanaplót, melyeket „Munka közben” gyűjtőcímmel ellátva közölt esszékötetében. A *tágasság iskolája* is részben a *Magasiskola* munkanaplója, ugyanakkor jóval több is annál, mert az említett rövidebb írásoktól eltérően a műhelytapasztalatok reflexiója itt általánosabb, tágabb hatókörű gondolatmenet kiindulópontja. A solymászat egyedi tapasztalata a tágasság birtoklásának, a végtelen utáni emberi igény érzetének (közérzetének) analíziséhez nyújt fogódzókat.

A *tágasság iskolája* az első közlésekor még jóval hosszabb volt. Mészöly az 1977-es, azonos című

esszékötetében megjelent változatot – stíluseszményének megfelelően – tömörítette és a későbbiekben is ezt a rövidített, átdolgozott változatot közölte újra összegyűjtött esszékötetében és ez a szövegváltozat került a jelen kötetbe is.

A realizmus parabolái irodalomban és filmen Beszélgetés Gaál Istvánnal és Mészöly Miklóssal (1970)

A *Magasiskola* című film rendezőjével és a film alapjául szolgáló mű szerzőjével Zsugán István készített beszélgetést, melynek a film sikere volt az apropója. Gaál István ugyanis abban az évben elnyerte a zsűri díját a Cannes-i Filmfesztiválon. Az interjú azonban nem csak a filmről szól, mind az író, mind a rendező értelmezi a kisregényt is. A műfajból adódóan Mészöly az előbeszéd egyszerűségével fejt ki *Magasiskola*-konceptiójának néhány pontját. Különösen fontosak a tárgyiasság és a parabolikusság értelmezési lehetőségeire, a mű szerkezetére, a szexualitás-motívumra vonatkozó megfontolásai vagy tiltakozása a Gaál István által itt említett Kafka-párhuzam ellen.

Sólymok csillagvilága (1995)

A beszélgetésben Mészöly többek között azért dicséri Gaált, mert a rendező „messze elkerül[i] azt a veszélyt, hogy a madarak reális környezetükben és »munkájuk« közben ornitológiai érdekességüvé váljanak.” Lelovich György Mészöly által közreadott, szerkesztett és kommentált önéletírása persze elkerülhetetlenül „ornitológiai érdekességű”. Mészöly számára ennek az ősi vadászati módnak a technikai kuriozitása is, az ember-állat kapcsolat mikéntje is fontos volt, de ez még feltehetően nem érdekesítette volna az írást közlésre. A *Sólymok csillagvilága* éppígy nem redukálható filológiai értékére, arra, hogy bőséges adalékokkal szolgál a *Magasiskola* keletkezéséhez, a helyszín és a szereplők modelljeihez, Lilikhez, Terézhez, az ohatpusztai solymásztelephez. Mészölyt nemigen érdekelte az önfilológia. A személyes barátságon és a közös emlékeken túl Mészölyt Lelovich önéletírása egyrészt mint történelmi tanúságtétel foglalkoztatta, másrészt – és legfőként – a solymász életformája mint a modern emberi helyzetre adott morálisan, illetve filozófiailag is értelmezhető válasz izgatta. Ennyiben Mészöly érdeklődése Lelovich iránt hasonló természetű, mint fiktív vagy történelmi alakok iránt, említhetjük mások mellett Öze Bálintot, Sutting ezredest, vagy Vörösmartyt, Csáthot. A *Sólymok csillagvilágában* megszólaló Lelovich György szerkesztett-kommentált önéletírása a *Magasiskolától* függetlenül is, a saját jogán is figyelemre érdemes mű.

Szolláth Dávid

*

Idézett művek

Béládi Miklós: „Jelentés egy íróról”, in: *Kritika*, 1971/11- 12, 70-78. o., kötetben: uő.: *Érintkezési pontok* Szépirodalmi, Budapest, 1984. 533-556.

Bodnár György, Szinkrón tanúskodások, In: Alexa Károly – Szörényi László (szerk.): „*Tagjai vagyunk egymásnak*”, Szépirodalmi - Európa Alapítvány, 1991, 113-123. 113

Bori Imre, *Jelentés öt egérről*, [*Híd*, 1968] In: *Bori Imre Huszonöt tanulmánya a XX. századi magyar irodalomról*. Újvidék, Forum, 1984.

Kalmár Melinda, *Ennivaló és hozomány, A kora kádárizmus ideológiája*, Magvető, Budapest, 1998.

Mészöly Miklós, *Alakulások. Kisregények, elbeszélések, karcolatok*, Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1975.

Mészöly Miklós, *Magasiskola. Regények és elbeszélések*, Kriterion – Európa, Bukarest, Budapest, 1985.

Mészöly Miklós, *Volt egyszer egy Közép-Európa. Változatok a szép reménytelenségre*, Magvető, Budapest, 1989.

Mészöly Miklós és Tüskés Tibor levelezéséből, *Jelenkor*, 2004/1.

Révész Sándor, *Aczél és korunk*, Sík, Budapest, 1997.

Thomka Beáta, *Mészöly Miklós*, Kalligram, Pozsony, 1996.